

TEK PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE (1923-1950) CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN ÖRGÜTLENME YAPISININ VE YÖNETİM ANLAYIŞININ ÇÖZÜMLENMESİ*
ANALYSIS OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY'S ORGANIZATION STRUCTURE AND ADMINISTRATION CONCEPTION DURING ONE-PARTY RULE PERIOD (1923-1950)

Caner ERDOĞAN**

Öz

Tek parti dönemi CHP'si bir bütün olarak ele alındığında, -yıllara göre bazı değişiklikler göstermekle birlikte- lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün sağladığı meşruiyet ortamında, yönetim sürecinde merkezde tek adamın (otokrasi) ve belli oranda yakın çalışma arkadaşlarının etkin olduğu (oligarşi) aşırı merkezizetçi bir örgütlenme yapısı ön plana çıkmaktadır. Yukarıdan aşağı hiyerarşik örgütlenme modelinin benimsendiği bu örgütsel ve yönetsel yapı içerisinde sade üyeler -hatta üst düzey delegasyon -partinin karar alma ve yönetim süreçlerinin dışında bırakılmıştır. Buna karşın, çok partili sisteme geçiş sonrası CHP'nin örgütlenme yapısında ve yönetim anlayışında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde köklü bir anlayış değişikliği ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın amacı tek parti iktidarı döneminde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin örgütlenme yapısını ve yönetim anlayışını ortaya çıkarmak, süreç içerisinde yaşanan örgütsel ve yönetsel değişimleri ideolojik eğilimler ve örgüt kültürü ile ilişkisi de göz önünde bulundurularak analiz etmektir. Bunun için yöntem olarak 1919 Sivas Kongresi Nizamnamesi ile başlayan süreçte, 1923 Kuruluş Nizamnamesi ve sonrasında toplanan CHP kurultaylarında tüzükte yapılan yeni düzenleme ve değişikliklerin örgütsel ve yönetsel yapı üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Tek Parti İktidarı Dönemi, Siyasi Parti Örgütlenme Modeli, Otokrasi, Oligarşi.

Abstract

When CHP in one-party period is addressed as a whole, -along with some changes from year by year- within legitimacy environment provided by organizational culture based with obedience and loyalty to leader, ultra centrist organization structure that one-man (autocracy) and his close colleagues (oligarchy) was active at administration process came into prominence. Within the organizational and administrative structure where top-down hierarchical organization model was adopted, common members -also high-level delegates- were excluded from the party's decision-making and administration process. Despite that,, a radical conception change towards inner-party democracy appeared in CHP's organization structure and administration conception after crossing multi-party system. The purpose of this study is to find out the Republican People Party's organization structure and administration conception during one-party rule period (1923-1950) and to analyse organizational and administrative changes in the process by considering the relation with ideological tendency and organizational culture. For that, as a method, with the starting process of 1919 Sivas Congress Bylaw, it will be addressed the effect of 1923 Establishment Bylaw and new regulations and changes which is made in bylaw at CHP's following congress, over organizational and administrative structure.

Keywords: the Republican People's Party, One-Party Rule Period, Organization Model of Political Party, Autocracy, Oligarchy.

GİRİŞ

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 9 Eylül 1923 tarihinde Mustafa Kemal liderliğinde milli mücadeleyi örgütleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak Halk Fırkası adıyla kurulan, Türkiye Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet ve rejim kuran, Türk Devrimi'ni gerçekleştiren, çok partili sistemi hayata geçiren, kendini ideolojik olarak kuruluş yıllarından beri Atatürkçü (Kemalist) ve 1965 yılından itibaren sosyal demokrat (ortanın solcusu, demokratik solcu) olarak tanımlayan bir siyasi partidir (Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü [CHPT], 2016: md.1-2; CHP, 2004: 14, 69-70; CHP, 1938: 3,5; CHP, 1965: 1). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile kapatıldıktan sonra 9 Eylül 1992 tarihinde yeniden kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP, 2008: 17), günümüzde Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığında yaklaşık 1 milyon 200 bin üyesi (CHP, 2017: 206) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 133 milletvekili ile siyasi çalışmalarını yürütmektedir.

Kurucu kadrolarının tarihsel sosyolojik kökleri Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile birlikte ele alındığında, Emre Kongar'ın (2007: 136) ifade ettiği "devletçi-seçkinci" ve "gelenekçi-liberal" ayrımı

* Bu çalışma, yazarın doktora tezinden türetilmiştir (Bkz. Erdoğan, 2017: 125-139).

** Dr. , Muratpaşa/Antalya, canertr@gmail.com.

içerisinde CHP “devletçi-seçkinci” kanadı temsil etmektedir. Devlet bürokrasisi içerisinden gelen, Batılılaşma yanlısı, monarşi-teokrazi karşıtı reformist kimlikleri ile Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihadi Osmani Cemiyeti, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti/Partisi’nin kadroları ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurucu kadroları arasındaki yakın ilişki dikkat çekmektedir. CHP her ne kadar kendini İttihat ve Terakki Partisi’nin devamı olarak görmemiş olsa da, her iki partinin kurucu kadrolarının tarihsel sosyolojik kökleri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1913 yılında partileşmesi sonrası ortaya çıkan örgüt yapısı ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilk örgütlenme modeli arasında yakın benzerlikler söz konusudur (Yanık, 2002: 115; Uyar, 2012a: 77). “Türk siyasetinin ilk örgütlü yapısı olma özelliğine sahip İttihat ve Terakki Partisi (Turan, 2014: 601)”nin merkez ve taşra örgütlenme yapısının kendinden sonra gelen benzer çizgideki bir parti üzerinde etki bırakması doğal bir etkileşim olarak görülmelidir. Bu bağlamda, 1923 yılında Halk Fırkası adıyla kurulan Cumhuriyet Halk Partisi’nin Osmanlı Devleti’nin aşırı merkezîyetçi örgütlenme anlayışının yanı sıra, bir siyasal örgüt olarak İttihat ve Terakki Partisi’nin bürokratik-oligarşik otoriter yönetim anlayışından etkilendiğini kabul etmek mümkündür (Turan, 2014: 621; Çiftçi, 2015: 117-119).

Kendinden sonra kurulan tüm siyasi partileri ideolojik olarak etkileyen tek parti dönemi CHP’sini, weberyan bürokratik örgüt biçimi ve lider oligarşisine dayalı yönetim anlayışı ile Türkiye’deki siyasi partiler açısından prototip bir siyasal örgüt olarak kabul etmek mümkündür. CHP’nin özellikle tek parti döneminde yaşadığı örgütsel değişim ve gelişim süreci -Siyasi Partiler Kanunu’nun öngördüğü örgütlenme yapısı üzerindeki etkisi ile birlikte- günümüzdeki tüm siyasi partilerin de örgütlenme yapısının temelini oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek parti iktidarı dönemindeki örgütlenme yapısının ve yönetim anlayışın ortaya çıkarılması, süreç içerisinde yaşanan örgütsel ve yönetsel değişimlerin ideolojik eğilimler ve örgüt kültürü ile ilişkisi de göz önünde bulundurularak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için yöntem olarak tek parti iktidarı dönemindeki CHP tüzükleri karşılaştırmalı olarak incelenerek partinin örgütlenme ve yönetim yapısı irdelenecektir. Daha geniş bir ifadeyle, 1919 Sivas Kongresi’nde kabul edilen Sivas Kongresi Nizamnamesi ile başlayan süreçte, 1923 kuruluş nizamnamesi ve 1927, 1931, 1935, 1938, 1939, 1943, 1947 yılında toplanan CHP Kurultaylarında kabul edilen parti tüzüklerinin ortaya koyduğu üyelik prosedürü; merkezde ve yerelde örgüt organlarının oluşumu, yapısı ve işleyişi; merkezde ve yerelde karar ve yönetim organları arasındaki hiyerarşik ilişkiler ile güç ve yetkinin dağılımı; yerel örgütlerin merkezde karar alma ve politika belirleme süreçlerindeki etkinliği; parti liderinin örgüt içindeki konumu; milletvekili adaylarının belirlenme usulü; üyelerin örgüt içi seçimlerde seçme ve seçilme şartları; parti içinde disiplin sürecinin işleyişi ve disiplin cezaları; devlet bürokrasisi ile parti bürokrasisi arasındaki ilişkilerinin mahiyeti, üyelerin mali sorumlulukları ve örgüt kültürünü geliştirme ve partinin etik değerlerini oluşturma çabalarına ilişkin yapılan yeni düzenlemelerin ve değişikliklerin örgütsel ve yönetsel yapı üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

1. Cumhuriyet Halk Partisi’nin Örgütsel Altyapısı: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Sivas Kongresi Nizamnamesi

Milli mücadele yıllarında Anadolu’yu işgal eden güçlere karşı etkin bir mücadele yürüten ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin öncülü olarak kabul edilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin 4 Eylül 1919’da toplanan Sivas Kongresi’nde ortaya koyduğu “anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi” tavır (Sivas Kongresi Beyannamesi, 1919: md.1-3; Halk Fırkası Nizamnamesi [HFN], 1923: md.1) ve Mustafa Kemal’in 1. Meclis’te önerdiği “Halkçılık Programı”nda öne sürdüğü “halkçılık CHP’nin ilk ideolojik temellerini oluşturmuştur (Coşkun; 1978: 20; Perinçek, 2014: 28). Bunun yanı sıra, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1. Kurultayı olarak kabul edilen Sivas Kongresi’nde kabul edilen Sivas Kongresi Nizamnamesi, yeni kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin örgütlenme ve yönetim yapısını ortaya koymakla birlikte, aynı zamanda bu örgütün devamı olan CHP’nin ilk örgütlenme modelinin altyapısını oluşturmuştur.

Sivas Kongresi Nizamnamesi’ne göre Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin amacı “Osmanlı vatanının bütünlüğü ve yüce hilafet ve saltanat makamının ve milli bağımsızlığın dokunulmazlığını temin zımında, Kuvayi Milliye’yi etken ve milli iradeyi hakim kılmak (Sivas Kongresi Nizamnamesi [SKN], 1919: md. 2)” olarak tanımlanmış, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan tüm müslüman vatandaşlar da cemiyetin doğal üyesi olarak kabul edilmişlerdir (SKN, 1919: md. 3a).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti taşrada birbirine hiyerarşik olarak bağlı köy, nahiye, kaza, sancak, bağımsız sancak ve vilayet idare heyetleri şeklinde örgütlenmiştir. Buna göre, “köy idare heyeti” köylüler ve mahalleliler tarafından seçilen en az üç üyeden; “nahiye idare heyeti” nahiye sınırları içerisindeki köy idari heyetleri tarafından seçilen en az üç üyeden; “kaza idare heyeti” kaza sınırları

içerisindeki köy ve nahiye idare heyetleri tarafından seçilen en az beş üyeden; "sancak idare heyeti" sancak sınırları içerisindeki köy, nahiye ve kaza idare heyetleri tarafından seçilen en az yedi üyeden; "Bağımsız sancak ve vilayet merkez idare heyeti" de bağımsız sancak ve vilayet sınırları içerisindeki nahiye, kaza ve sancak idare heyetleri tarafından seçilen on üyeden oluşmaktadır (SKN, 1919: md. 3b). Kendi arasından seçimle "reis"lerini belirleyecek olan idare heyetlerinin görevleri genel olarak Cemiyet adına milli mücadeleyi örgütlemek, alt ve üst örgütlerle sürekli iletişim halinde olmak, üst örgütlerden verilen emirleri yerine getirmek olarak belirlenmiştir (SKN, 1919: md. 3b).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin karar organı olarak taşrada kaza ve sancak örgütlerinden temsilcilerin katıldığı vilayet kongreleri, merkezde de her vilayetten temsilcilerin katıldığı "Genel Kongre" kabul edilmiştir. Vilayet kongresinin vilayet merkezinde kaza ve sancak idare heyetleri tarafından seçilen 2'şer üyenin katılımı ile yılda bir defa Mart, Nisan ya da Mayıs ayında; Genel Kongre'nin de kaza, sancak idare heyetleri ile bağımsız sancak ve vilayet merkez heyetleri tarafından seçilen birer üyenin katılımı ile yılda bir de defa 10-23 Temmuz tarihleri arasında toplanacağı belirtilmiştir (SKN, 1919: md. 3b).

Sivas Kongresi Nizamnamesi'ne göre Genel Kongre memleketin ve milletin kaderi ile ilgili her türlü görüşme yapan, karar alan en üst karar organıdır. Genel Kongre tüm vatanı temsil eden 9-16 arası üyeden oluşan Temsil Heyeti üyelerini belirlemektedir. Bir yürütme organı olan Temsil Heyeti'nin çalışmaları Genel Kongre tarafından izlenerek denetlenecektir. Bu madde gereğince, Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti'ne 16 üye seçilmiş, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'ni kuracak olan Mustafa Kemal "Temsil Heyeti Reisi" sıfatıyla Büyük Millet Meclisi kurulana kadar milli mücadeleyi örgütlemeye yönelik çalışmalar yürütmüştür (SKN, 1919: md.7 ek).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkez ve taşra örgütsel yapısı her ne kadar savaş koşullarına özgü bir nitelik gösteriyor olsa da, sonraki süreçte yeni kurulan Cumhuriyet Halk Partisinin örgütsel yapısının temellerini oluşturmuştur.

2. Merkeziyetçi Örgütlenme Yapısı ve Oligarşik Yönetim Biçiminin Temellerin Atılması: 1923 Nizamnamesi

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Meclis'te farklı görüşlere sahip milletvekilleri arasında gruplaşmalar ortaya çıkmış, Mustafa Kemal ve arkadaşları bu süreçte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı olarak Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuşlardır. Kurtuluş Savaşı'nda elde ettiği büyük başarı ile toplumun büyük bir kesiminin desteğini arkasına alan Mustafa Kemal, gerçekleştirmeyi arzu ettiği devrimler için uygun bir ortam yaratmak amacıyla 1 Nisan 1923'te Büyük Millet Meclisi'nde seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasını sağlamıştır (Öz, 1996: 51). Mustafa Kemal'in liderliğinde Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından bir seçim programı olarak açıklanan "9 Umde"¹ CHP'nin ideolojik yönelimini de ortaya koymuştur (CHP, 2004: 16; Dursun, 2002: 6; Bila, 1979: 59; Bozkurt, 1976: 75, Coşkun, 1978: 23). 28 Haziran 1923'te gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk Grubu Meclis'e tamamen hakim olmuş, 9 Eylül 1923'te partileşerek "Halk Fırkası" adını almıştır. 23 Ekim 1923'te İçişleri Bakanlığı'na sunulan dilekçe ile Halk Fırkası (HF)'nin Mustafa Kemal'in genel başkanlığında, Recep Peker'in genel sekreterliğinde kurulduğu belirtilmiş (CHP, 1963: 7; Uyar, 2012b: 21), sunulan dilekçede yer alan nizamname (tüzük) ile Halk Fırkası'nın ilk örgütlenme modeli ortaya konulmuştur.

Halk Fırkası'nın 1923 Nizamnamesi'nde her Türk'ün ya da dışarıdan gelip Türk tabiyet ve kültürünü kabul eden her ferdin fırkaya üye olabileceği belirtilmiştir (HFN, 1923: md. 3). Nizamnamenin tarif ettiği bu üye profili partinin tüm toplum kesimlerine açık olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Burada, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan tüm "müslüman" vatandaşları üyesi olarak kabul eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aksine, yeni bir ulus devlet inşası sürecinde CHP'nin milliyetçi bir tavır olarak "Türk" kimliğini ön plana çıkardığı görülmektedir.

1923 Nizamnamesi ile "Büyük Kongre", "Fırka Divanı", "Umumi Riyaset" ve "Umumi İdare Heyeti" fırkanın merkez organları olarak kabul edilmiştir (HFN, 1923: md. 8-41).

Fırkanın en üst karar organı olan Büyük Kongre'nin her yıl 23 Nisan'da Umumi Reis (Genel Başkan) başkanlığında milletvekilleri, mutemetler (atanmış il başkanları) ve her vilayeti temsilen iki delegenin katılımı ile toplanması karara bağlanmıştır² (HFN, 1923: md. 8,9). Ortaya çıkan tabloda, Büyük Kongre'de

¹ 9 Umde: 1- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, 2- Halkın gerçek temsilcisi TBMM'dir, 3- Milli hakimiyet, 4- Tam bağımsızlık, 5- İktisadi kalkınma, 6- Tevhid-i Tedrisat, 7- Saltanat diriltilemez, 8- Adil mahkemeler, 9- Daha kısa askerlik süreleri

² Nizamnamede Büyük Kongre'nin her yıl toplanacağı belirtilmiş olmasına rağmen, ülke içinde siyasi otoritenin sağlanmasına yönelik süren çabaların etkisiyle bir sonraki kongre 1927 yılında toplanabilmiştir.

merkez yönetiminin yerel örgütler karşısında sayısal ve psikolojik bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir³.

1923 Nizamnamesi ile Büyük Kongre'nin yanı sıra merkezde karar organı olarak milletvekilleri, Umumi İdare Heyeti ve Fırka Grubu İdare Heyeti üyelerinden oluşan güçlü bir Fırka Divanı (HFN, 1923: md. 20) oluşturulmuştur. Ayda en az bir kere Umumi Reis'in daveti ile toplanan Fırka Divanı memleketin durumu ve fırka içi meselelerle ilgili tüm konuları ele almaktadır. Her yıl toplanması kararlaştırılan Büyük Kongre'nin sonraki dört yıl boyunca toplanmamış olması bir karar organı olarak Fırka Divanı'nın örgüt içinde önemli bir konum elde etmesini sağlamıştır. Fırka Divanı'nda yerel örgüt temsilcilerinin olmadığı varsayıldığında, 1923 Nizamnamesi ile merkeziyetçi bir yönetim yapısının temellerinin atıldığı görülmektedir.

Fırkanın iç ve dış siyaset ve idaresinden sorumlu olan (HFN, 1923: md. 21), Büyük Kongre'nin toplanmadığı zamanlarda fırka nizamnamesini yorumlama yetkisine sahip olan (HFN, 1923: md. 22), dahası TBMM seçimlerinin idaresi ve milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda da yetkilendirilen (HFN, 1923: md. 26) Fırka Divanı'nın aldığı kararlara muhalefet eden üyelerin "parti disiplini gereği" ihtar ve ihraç gibi ağır yaptırımlara maruz kalacağı belirtilmiştir (HFN, 1923: md. 24). Fırka Divanı'nın toplantı yeter sayısı üyelerinin 2/3'ü, karar yeter sayısı da mevcut üyelerin mutlak çoğunluğu olarak kabul edilmiştir (HFN, 1923: md. 26). Toplantı yeter sayısı olarak "nitelikli çoğunluğun" kabul edilmiş olması merkezde kararların geniş bir istişare zemininde alınması yönünde bir hassasiyetin varlığını ortaya koymuştur.

1923 Nizamnamesi'ne göre Büyük Kongre, Fırka Divanı, TBMM'deki Fırka Grubu ve Umumi İdare Heyeti'nin başı olan, fırkanın yönetsel hiyerarşisinin en üstünde yer alan Umumi Reis fırkayı temsil etme ve fırka adına söz söyleme yetkisine sahiptir. Fırkanın lideri konumunda olan Umumi Reis'in Büyük Kongre tarafından fırkanın mebusları (milletvekilleri) arasından seçilmesi kararlaştırılmıştır (HFN, 1923: md. 5,18).

Fırkanın bir diğer yönetim organı olarak Büyük Kongre tarafından belirlenen dokuz üyeden oluşan Umumi İdare Heyeti'nin sürekli toplantı halinde olduğu belirtilmiştir (HFN, 1923: md. 31,33,34). Umumi Reis heyet üyelerinden birini "Umumi Katip (Genel Sekreter)" olarak seçmektedir (HFN, 1923: md. 33). Umumi İdare Heyeti'nin en önemli görevlerinden biri fırkanın merkez yönetimi ile yerel örgütler arasındaki haberleşmeyi sağlamaktır. Yani, Fırka Divanı tarafından alınan kararların vilayet örgütlerine iletilerek halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi Umumi İdare Heyeti tarafından gerçekleştirilmektedir (HFN, 1923: md. 35). Umumi İdare Heyeti Büyük Kongre'ye ait nizamname ve program tasarıları ile Büyük Kongre'de okunacak genel raporları hazırlayarak Fırka Divanı'na sunmaktadır. Fırka çalışmalarına ve fırka ile ilgili gelişmelere ilişkin en az iki ayda bir Fırka Divanı'na rapor sunan Umumi İdare Heyeti (HFN, 1923: md. 36), vilayet örgütünün en üst yöneticisi olan "vilayet mutemetleri"ni de seçerek Fırka Divanı'nın onayına sunmaktadır (HFN, 1923: md.37).

1923 Nizamnamesi ile vilayet, kaza, nahiye, köy ve mahalle örgütleri fırkanın yerel (taşra) örgüt birimleri olarak kabul edilmiştir (HFN, 1923: md. 42-81).

Vilayet teşkilatının karar ve yönetim organları "vilayet kongresi", "vilayet idare heyeti" ve "vilayet mutemedi"dir. Her yıl 23 Ocak'ta vilayete bağlı kazalardan gönderilen üçer temsilcinin katılımı ile toplanması kararlaştırılan vilayet kongresinin en önemli görevlerinden biri Büyük Kongre'ye gönderilmek üzere teklif tasarıları hazırlayıp, Büyük Kongre'ye gidecek delegeleri ve vilayet mutemedinin başkanlık edeceği beş kişilik vilayet idare heyetini seçmektir. Umumi İdare Heyeti tarafından fırkanın vilayetteki temsilcisi olarak atanan ve vilayet kongresinin doğal üyesi olan vilayet mutemedinin görev alanı sadece fırka işleri ile sınırlı olup hükümet işleri ile ilgili herhangi bir işe müdahale etmesi yasaklanmıştır. Milletvekili, belediye ve nahiye seçimlerinde adayların belirlenmesi ile ilgili kaza idare heyetleri ile haberleşen vilayet idare heyeti, vilayet mutemedi aracılığıyla Umumi İdare Heyeti'ne tekliflerde bulunabilmektedir (HFN, 1923: md. 42-56).

Kaza teşkilatının karar ve yönetim organları "kaza kongresi", "kaza idare heyeti" ve "kaza mutemedi"dir. Her yıl 23 Aralık'ta kazaya bağlı nahiyelerden gönderilen üçer delegenin katılımı ile toplanması kararlaştırılan kaza kongresi, vilayet kongresine gidecek delegeler ile kaza mutemetinin başkanlık edeceği beş kişilik kaza idare heyeti üyelerini seçmektedir. Vilayet mutemedi tarafından fırkanın kazadaki temsilcisi olarak atanan ve kaza kongresinin doğal üyesi olan kaza mutemedi ocak heyetlerine rehberlik edip, vilayet mutemeti ile haberleşmektedir. Üstünde vilayet idare heyeti ve altında nahiye

³ Nizamnameye göre milletvekillerinin ve il mutemetlerinin merkez yönetimi tarafından belirleniyor olması hesaba katılmalıdır. Sadece vilayet temsilcileri Vilayet Kongrelerinde seçilen delegelerden oluşmaktadır. Nitekim, 1927 yılında toplanan 2. Büyük Kongre'ye 316 milletvekili ve 62 delege katılmıştır (Dursun, 2002:31).

ocakları ile haberleşen kaza idare heyeti, aynı zamanda milletvekili, belediye ve nahiye seçimlerinde adaylarının belirlenmesi için de çalışmaktadır (HFN, 1923: md. 57-68).

Nahiye teşkilatının karar ve yönetim organları “nahiye kongresi”, “nahiye ocağı” ve “nahiye mutemedi” olarak belirlenmiştir. Her yıl 23 Kasım’da nahiyeye bağlı köy ve mahallelerden gönderilen birer delegenin katılımıyla toplanması kararlaştırılan nahiye kongresi, kaza kongresine gidecek delegeler ile nahiye mutemetinin başkanlık edeceği beş kişilik nahiye ocağı üyelerini seçmektedir. Kaza mutemedi tarafından fırkanın nahiyedeki temsilcisi olarak atanan ve nahiye kongresinin doğal üyesi olan nahiye mutemedi kaza mutemeti ile haberleşmektedir (HFN, 1923: md. 69-73).

Köy ve mahalle teşkilatlarının karar ve yönetim organları “halk kongresi”, “köy/mahalle ocağı” ve “köy/mahalle reisi” olarak belirlenmiştir. Fırkaya üye olan 18 yaşının üzerindeki köylülerin/mahallelilerin doğal üye olarak kabul edildiği halk kongresi, köy/mahalle reisi ile üç kişilik köy/mahalle ocağı üyelerini seçmektedir. Köy/mahalle ocağının öncelikli görevi nahiye ocağından aldığı emir ile halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi, fırkanın amaç ve hedeflerinin yayılmasıdır (HFN, 1923: md. 74-81). Halk Fırkası’nın köy ve mahalle örgütlenmelerini tüm üyelerin herhangi bir aracı (delegasyon) olmaksızın söz sahibi olduğu, kendi yöneticilerini kendilerinin belirleyebildiği bir doğrudan demokrasi örneği ve ilk basamak örgütlenmesi olarak kabul etmek mümkündür.

1923 Nizamnamesi’nde fırkanın merkez organları ve yerel örgütlerin yanı sıra birden fazla vilayeti kapsayacak şekilde “teftiş daireleri” oluşturulmuştur. Teftiş dairelerinde görevli “muntka müfettişleri” kendi sorumluluk alanlarındaki mutemetleri ve heyetleri denetlemekle görevlendirilmişlerdir (HFN, 1923: md. 82).

1923 Nizamnamesi’nde Büyük Millet Meclisi’nde Umumi Reis’in başkanlığında milletvekillerinin dahil olduğu Fırka Meclis Grubu kurulmuştur. Umumi Reis, Grup Reisi, İdare Heyeti ya da 15 milletvekilinin talebi ile toplanan Fırka Meclis Grubu, yılda bir defa kendi içinden bir reis, iki reis vekili ve dokuz üyeden oluşan Grup İdare Heyeti’ni seçmektedir. Umumi Reisin katılmadığı grup toplantılarına Grup Reisi ya da Reis vekilleri başkanlık etmektedir. Grup toplantılarında milletvekilleri fikir ve görüşlerini açıklamakta özgür olmakla birlikte, çoğunluk tarafından kabul edilen kararlara uymaları zorunludur. Milletvekillerinin meclise devamları, önemli konulara ilişkin toplantılara toplu katılımları ve oy vermelerinin takibi için Grup İdare Heyeti tarafından görevli “muharrirler” seçilmekte, Fırka Meclis Grubu’nun kurallarına aykırı hareket eden mebuslar için birinci defada “rica”, ikinci defada “ihtar” ve üçüncü defada Fırka Divanı kararıyla “ihraç” cezası uygulanmaktadır (HFN, 1923: md. 83-100).

1923 Nizamnamesi’ne göre milletvekili adaylarının Fırka Divanı ile fırkanın merkez yönetimi ile yereldeki idare heyetleri arasındaki istişare sonucu belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, pratikte bu yetkinin Umumi Reis (Genel Başkan) sıfatıyla partinin lideri Mustafa Kemal tarafından kullanıldığı tartışmasız bir gerçektir.

Fırka Divanı tarafından aday gösterilen mebus adaylarına oy vermeyen fırka üyelerinin parti disiplini gereği fırkadan ihraç edilecekleri belirtilmiştir (HFN, 1923: md 101-103). Bu düzenleme her ne kadar tek partinin var olduğu bir seçim sistemi açısından anlamsız gelse de, bir süre sonra Mustafa Kemal’in telkiniyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması ile anlamlı hale gelmiştir⁴.

1923 Nizamnamesi’nde fırka üyelerinin kişisel kazançlarının yüzde 1’ini yardım akçesi (aidat) olarak fırkaya verecekleri belirtilmiştir. Talepsiz olmak şartıyla bağışlar da kabul edilmektedir (HFN, 1923: md.104).

Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1923 Nizamnamesi ile belirlenen ilk örgütlenme modeli büyük oranda İttihat ve Terakki Partisi’nin 1913 sonrası ortaya çıkan örgüt yapısının izlerini taşımaktadır. İttihat ve Terakki Partisi’nin örgütsel yapısı içerisinde yer alan merkezde Kongre, Reis-i Umumi, Katib-i Umumi, Meclis-i Umumi, Fırka İdare Heyeti, Merkez-i Umumi, yerelde de katib-i mesul, vilayet heyeti merkeziyeleri, kaza ve nahiye heyeti merkeziyeleri gibi karar ve yönetim oranlarına CHP’nin ilk örgütsel yapısı içerisinde yer verildiği görülmektedir (Çiftçi, 2015: 119-122; Turan, 2014: 601-602).

3. Aşırı Merkezizetçi Örgütlenme Yapısı ve Otokratik Yönetim Biçiminin Benimsenmesi: 1927 Nizamnamesi

1927 yılına gelindiğinde Reis-i Cumhuriyet (cumhurbaşkanı) ve CHP Umumi Reisi Mustafa Kemal hem halk hem de CHP üyeleri nezdinde büyük bir itibar ile birlikte tartışılmaz bir güç ve otorite elde etmiştir.

⁴ Bu düzenlemeden de anlaşılacağı üzere CHP üst kadroları henüz ilk kuruluş yıllarında tek partili bir sistem öngörmemişlerdir. 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1930 yılında da Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerinin başarısız olması belli bir süre tek partili sisteme meyletmelerinde oldukça etkili olmuştur.

Ancak, 1923-1927 yılları arasında gerçekleştirilen devrimler toplumun belli bir kesiminde olduğu gibi kimi CHP üyeleri arasında da dirençle karşılanmıştır. Bu süreçte siyasi iktidara koşulsuz sahip olan Halk Fırkası, devrimlerin halk tarafından içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için büyük çaba göstermiş, bu devrimlere karşı reaksiyon gösteren kesimlere karşı sert bir tavır içerisine girmiştir. CHP lideri Mustafa Kemal ve CHP üst kadroları fırka içerisinde yaşanması muhtemel fikir ayrılıklarının önüne geçmek ve parti üzerinde mutlak bir hakimiyet sağlamak için yeni hazırlanan 1927 Nizamnamesi ile güç ve yetkiyi liderin elinde toplayan aşırı merkezîyetçi bir örgüt yapısı ve otokratik bir yönetim biçimini uygulamaya geçirmişlerdir (Beşikçi, 1978: 91). Parti içinde Mustafa Kemal'in karizmatik liderliğine tam bağlılık ve itaati esas alan bir örgüt kültürünün ortaya çıkmış olması, CHP kadroları ve üyeleri nezdinde bu yönetim biçiminin meşruiyetini sağlamıştır.

Mustafa Kemal'in "değişmez genel başkan" ilan edildiği 2. CHF Kurultayı'nda kabul edilen 1927 Nizamnamesi'nde CHF'nin "cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi" bir parti olduğu vurgulanmış (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi [CHFNF], 1927: md.1), "fırka devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından sayar" denilerek "laisizm" ilkesi benimsenmiştir (CHP, 2004: 17).

1927 Nizamnamesi'nde -1923 Nizamnamesi'nden farklı olarak- 18 yaşını aşmış, kötü şöhretle tanınmamış, şeref ve haysiyet kırıcı hapis ya da ağır hapis cezasına mahkum olmamış, milli mücadele aleyhinde tavır almamış, siyasi karakter olarak olumsuz bir ruh taşımayan her Türk vatandaşının fırkaya üye olabileceği belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi [CHFNF], 1927: md. 8). Yeni geliştirilen "referans ve onay" sistemi ile fırkaya üye olmak isteyen kişilerin fırkaya kayıtlı iki üye tarafından önerilmesi, fırka nizamnamesi ile fırka prensiplerine uyacağına dair taahhütname vermesi zorunlu kılınmıştır. Köy ocağına yapılan başvuruların bir üstteki nahiye ocağının, mahalle ocağına yapılan başvuruların ise iki üstteki kaza idare heyetinin onayına tabi olduğu belirtilmiştir (CHFNF, 1927: md. 9). Bu şekilde, hem fırkaya üyeliğin zorlaştırılarak üye kabulünde seçici davranılmaya başlandığı, hem de üyeliğin belli bir ahlaki ve siyasi altyapı (milli mücadeleye ve devrimlere destek verme) kıstasına bağlandığı görülmektedir.

1927 Nizamnamesi'nde fırkanın kurucusu ve lideri Mustafa Kemal "değişmez genel başkan" olarak ilan edilmiştir (CHFNF, 1927: md. 6,7). Böylece, fırkada "tek adam" yönetimi Mustafa Kemal'in karizmatik liderliğinde meşru bir temele oturtulmuştur. 1923 Nizamnamesi'ne göre yılda bir defa toplanması kararlaştırılan, ancak 1927 yılına kadar toplanmayan Büyük Kongre'nin, 1927 Nizamnamesi'nde milletvekilleri, fırka müfettişleri, vilayet mutemetleri ve her vilayetten ikişer delegenin katılımıyla dört yılda bir toplanması karara bağlanmıştır (CHFNF, 1927: md. 10,11).

1927 Nizamnamesi'ne göre fırkanın merkez teşkilatı Umumi Riyaset, Umumi Riyaset Divanı, Umumi İdare Heyeti ve Fırka Divanı'ndan oluşmaktadır (CHFNF, 1927: md.19). 1923 Nizamnamesi'nden farklı olarak Umumi Riyaset Divanı adıyla yeni bir organın oluşturulması, fırkanın merkez yönetiminde Fırka Divanı ile Umumi İdare Heyeti'nin etkisinin azaltılarak gücün tamamen Umumi Reisin elinde toplanmasına yönelik atılmış bir adım olarak göze çarpmaktadır. Umumi Riyaset Divanı, Umumi Reis ile onun bizzat seçeceği Umumi Reis Vekili ve yine onun Umumi İdare Heyeti üyeleri arasından bizzat seçeceği Umumi Katip'ten oluşmaktadır. Umumi Riyaset Divanı gerek milletvekili adaylarının tespiti, gerek Büyük Kongre'nin toplantı halinde olmadığı zamanlarda boşalan Umumi İdare Heyeti üyelerinin seçilmesi, gerekse de Umumi İdare Heyeti tarafından seçilen fırka müfettişlerini onaylayan merci olması bakımından üst düzey yetkilerle donatılmıştır (CHFNF, 1927: md. 21-24). Dahası, bütün fırka üyelerinin Umumi Riyaset Divanı'nın aldığı kararlara kayıtsız şartsız itaat etmesi zorunlu kılınmıştır (CHFNF, 1927: md. 22). Fırka Divanı ile Umumi İdare Heyeti'nin Umumi Riyaset Divanı karşısında etkisizleştirildiği bir ortamda, dahası en üst karar organı olan Büyük Kongre'nin dört yılda bir toplanacağı varsayıldığında, artık örgüt içinde geniş istişare zeminine aykırı şekilde partinin yönetiminde üç kişinin etkin olduğu, ancak gücün tek kişide toplandığı güçlü bir otokratik yönetim biçimi oluşturulmuştur.

1927 Nizamnamesi ile Umumi İdare Heyeti içerisindeki konumu güçlendirilen ve aynı zamanda Umumi Riyaset Divanı'nda yer alan Umumi Katip örgüt içinde etkin bir konuma yükselmiştir. Öyle ki, birinci adam Umumi Reisin cumhurbaşkanlığı, ikinci adam Umumi Reis Vekili'nin başbakanlık görevlerini yürüttüğü bir ortamda parti işlerinin yürütülmesinde üçüncü adam olarak Umumi Katip önemli bir konum elde etmiştir.

1927 Nizamnamesi'nde -1923 Nizamnamesi'nden farklı olarak- büyük yetkilerle donatılan fırka müfettişlerinin Büyük Kongre'de doğal üye olarak kabul edilmesi parti içerisinde gücün aşırı merkezileşmesi bakımından dikkat çekicidir. 1923 Nizamnamesi'nde sembolik bir önem taşıyan fırka müfettişleri, 1927 Nizamnamesi ile yerel örgütler üzerinde güçlü bir hiyerarşik güç elde etmişlerdir. Fırka

müfettişleri sorumlu oldukları muntikanın en büyük parti temsilcisi olmakla birlikte, yerelde mutemetler ve idare heyetleri üzerinde büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır. Yeni düzenleme ile vilayet mutemetleri o muntıkada görevli fırka müfettişi tarafından seçilerek Umumi İdare Heyeti tarafından onaylanmakta, kaza ve nahiye mutemetlerinin atanması da fırka müfettişinin onayıyla gerçekleşmektedir (CHFVN, 1927: md. 37-44). Fırka müfettişlerinin elde ettiği bu konum merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde sıkı denetim mekanizması oluşturmasına, böylece merkez yönetimi ile yerel örgütler arasındaki iletişimin zayıflamasına neden olmuştur (Erdoğan, 2000: 26). Keza, 1927 Nizamnamesi'nin genel karakterine bakıldığında, CHF'nin aşırı merkeziyetçi, yerel örgütleri partinin merkezde karar alma ve politika belirleme süreçlerinin dışında tutan, merkezde de güç ve yetkiyi dağıtmayarak tek adamda toplayan bir yönetim anlayışı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

1927 Nizamnamesi'nde fırkanın yerel örgütlenmesi köklü bir değişikliğe uğramamıştır. 1923 Nizamnamesi'nde vilayet, kaza, nahiye ile köy ve mahalle kongreleri için kesin tarihler verilmiş olmasına rağmen, 1927 Nizamnamesi'nde kongrelerin Eylül ile Ocak ayları arasında tamamlanacağı belirtilmiştir (CHFVN: 1927, md. 75). Köy/mahalle ocak reislerinin halk kongresi tarafından doğrudan seçilme usulüne son verilmiş, seçilen köy/mahalle ocağı üyelerinin ocak reisini kendi aralarında seçmesi karara bağlanmıştır (CHFVN, 1927: md. 57). Böylece, fırkanın yönetim biçiminde ortaya çıkan anlayış değişikliği fırkanın ilk basamak örgütlenmesi olan köy ve mahalle örgütleri üzerinde de etkisini göstermiştir.

1927 Nizamnamesi'nde üyelerin maddi sorumlulukları yeniden ele alınmıştır. 1923 Nizamnamesi'nde zorunlu ödenti üyelerin şahsi gelirlerinin % 1'i iken, yeni düzenleme ile üyelerin taahhütleri ve mali güçleri oranında zorunlu ödenti alınması kabul edilmiştir (CHFVN, 1927: md. 76). Ayrıca, üyelerin fırkada aktif görev alabilmeleri için ödenti yükümlülüklerini yerine getirmeleri zorunlu hale getirilmiştir (CHFVN, 1927: md. 79).

1927 Nizamnamesi'nde fırka üyelerine disiplin cezalarının hangi durumlarda ve hangi yöntemle verileceği açıkça düzenlenmiştir. Partinin genel esaslarına ve Büyük Kongre kararlarına uymayan, milletvekili seçimlerinde fırka adaylarına oy vermeyen ya da aleyhinde çalışan üyeler için ihraç; Fırka Divanı ve Umumi İdare Heyeti kararlarına muhalefet eden, mahalli meclis ve teşekküllere gösterilen fırka adaylarına oy vermeyen ya da aleyhinde çalışan, fırkanın şeref ve haysiyetini ihlal eden fiillere kalkışan üyeler için -hareketinin mahiyetine göre- ihtar veya ihraç cezaları uygulanması kararlaştırılmıştır. Disiplin sürecinde ihtar cezalarında Vilayet İdare Heyetinin teklifi ve muntika müfettişinin onayı yeterli iken, ihraç cezaları Umumi Riyaset Divanı'nın kararı ile verilmektedir. Yine, mahalle/köy ocak heyetleri ile kaza ve nahiye idare heyetlerinde ardarda üç toplantıya mazeretsiz katılmayan üyelerin bir üst heyetin kararı ve muntika müfettişinin onayıyla görevlerinden istifa etmiş sayılacakları belirtilmiştir (CHFVN, 1927: md. 81-84).

1927 Nizamnamesi'nde örgütün etik prensiplerinin ortaya konulması bakımından önemli adımlar da atılmıştır. Milletvekillerinin sıfatlarını iktisadi kazanç sağlamak için istismar etmeleri ve sermayesinin çoğunluğu devlete ait kuruluş ve şirketlerin idare kurulunda ya da temsil konumunda görevlendirilmesi yasaklanmıştır (CHFVN, 1927: md. 119,120). Böylece parti içinde etik değerlerin oluşturulmasına önem verildiği görülmektedir.

1927 Nizamnamesi ile vilayetlerdeki yerel meclislerde fırka grubu kurulması kabul edilmiştir (CHFVN, 1927: md. 85). Ayrıca, Meclis Fırka Grubu'nda ortaya çıkacak anlaşmazlıkları gidermek üzere Grup Genel Kurulu'nca grup üyeleri arasından seçilecek yedi milletvekilinden oluşan Haysiyet Divanı kurulmuştur (CHFVN, 1927: md. 112,113). Böylece, CHP'nin örgütsel yapısı içerisinde -sadece Meclis Fırka Grubu'nu kapsıyor olsa da- ilk defa karar ve yönetim organlarından ayrı bir disiplin mekanizması oluşturulmuştur.

CHP'de 1927 Nizamnamesi'nin 1923 Nizamnamesi'ne kıyasla ortaya koyduğu örgütlenme ve yönetim yapısını örgüt anlayışı olarak merkeziyetçilikten aşırı merkeziyetçiliğe, yönetim anlayışı olarak da oligarşiden (küçük bir azınlık grubun yönetimi) otokratikleşmeye (tek adam yönetimi) geçiş süreci olarak yorumlamak mümkündür.

4. Örgütsel Olgunlaşma, Aşırı Merkeziyetçi Eğilimlerin İlmllilişması ve Otokratik Yönetim Anlayışının Yerleşmesi: 1931 Nizamnamesi

1923-1930 yılları arasında Türkiye'de büyük bir siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bir yandan Mustafa Kemal liderliğinde CHP kadroları tarafından köklü siyasal, sosyal ve kültürel devrimler gerçekleştirilmiş, diğer yandan devrimlere karşı toplumun belli bir kesiminde direnç oluşmuştur. Liberal ekonomi politikaları ile arzu edilen ekonomik kalkınma sağlanamamış 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası iktisadi liberalizm yerini devletçiliğe bırakmıştır. 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra 1930 yılında da Serbest Cumhuriyet Fırkası kapatılmış ve çok partili sisteme geçiş denemeleri başarısız olmuştur. Böylesi bir ortamda, 1931 yılında toplanan 3. CHF Kurultayı'nda cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik 6 ilke (6 ok) olarak

kabul edilmiş (CHP, 2004: 17), CHP ideolojik netliğe ve olgunluğa kavuşmuştur. Kurultayda kabul edilen 1931 Nizamnamesi ile örgüt kültürü oluşturma yönünde önemli adımlar atılmış, önceki nizamnamelerde yer almayan hükümlerin uygulamada neden olduğu boşluklar doldurulmaya çalışılmış, örgütlenme yapısının daha sistemli, disiplinli ve anlaşılabilir hale gelmesi için bir dizi değişiklik gerçekleştirilmiştir.

1931 Nizamnamesi'nde yer alan "fırkaya mensup vatandaşlar karşılıklı samimiyet, itimat ve arkadaşlık duygularıyla birbirine bağlı bir kütle temsil eder (CHFNF, 1931: md. 3a)." ifadesi ile üye ile parti arasındaki ilişkilerin yanı sıra parti üyeleri arasındaki ilişkinin de önemsendiği görülmektedir. Üyelerin partiye olan aidiyet duygusu ile birlikte birbirilerine olan bağlılıklarının güçlendirilmesi örgüt kültürünün gelişmesi bakımından önemli bir adımdır. Yine, "fırka mensupları fırkanın programını, prensiplerini bilecek, onları müdafaa edecektir (CHFNF, 1931: md. 3b)" denilerek üye ile parti arasındaki aidiyet ilişkisinin güçlendirilmesi ve üyelere sorumluluk yüklenmesinin amaçlandığı görülmektedir.

1931 Nizamnamesi'nde yerelde bir parti görevlisinin vilayet umumi meclisi, belediye meclisi, belediye encümeni ve ticaret odalarında birden fazla kazanç getiren görev yürütemeyeceğini belirtilmiştir (CHFNF, 1931: md. 126). Madde üzerinde yapılan tartışmalarda özellikle yerelde aynı kişilerin fırkanın sağladığı statü, makam, gelir gibi imkanlara uzun yıllar boyunca sahip olmasına yönelik haklı eleştiriler ön plana çıkmıştır (Dursun, 2002: 42). Bu düzenleme parti içinde etik değerlerin gelişmesi bakımından 1927 Nizamnamesi'nde atılan ilk adımın daha da ileri taşınmasını sağlamıştır.

1931 Nizamnamesi'nde partinin merkez yönetimi ve yerel örgütler arasındaki hiyerarşik ilişkiler ile örgütlerin oluşumu, işleyişi, çalışma usulleri, disiplin hükümleri konusunda detaylı bir düzenleme yapılmıştır. 1927 Nizamnamesi'nde zorlaştırılan parti üyeliği konusunda bakış açısı değişmemiş olmakla birlikte, yerel siyasi çekişmeleri ve istismarları önlemek için idare heyetlerinin üyelikle ilgili süreçleri en çok 2 ay içerisinde tamamlayacakları belirtilmiştir. Üyelerin partiye karşı mali sorumluluğu bakımından da bir yumuşamaya gidilerek her üyenin kendi belirleyeceği bir meblağı 3 ay, 6 ay ya da yılda bir olmak üzere ödemeyi taahhüt edecekleri belirtilmiştir (CHFNF, 1931: md. 9,10).

1931 Nizamnamesi'nin örgütsel yapıda getirdiği en önemli değişiklik 1927 Nizamnamesi'nde büyük bir önem atfedilen parti müfettişliği ve 1923 Nizamnamesi ile getirilen mutemetlik kurumlarının kaldırılmasıdır. Müfettişliklerin kaldırılması ile yerel örgütler üzerinde denetim yetkisi üye sayısı dokuzdan on dörde çıkarılan Umumi İdare Heyeti'ne verilmiştir (CHFNF, 1931: md. 37). Fırka işlerini takip eden, merkez yönetimi ve yerel örgütler arasında haberleşmeyi sağlayan, fırkaya ait müracaatları kabul eden kişi olan Umumi Katip'in örgüt içindeki konumu bu süreçte daha da güçlendirilmiştir (CHFNF, 1931: md. 23).

1931 Nizamnamesi atama usulü ile belirlenen vilayet, kaza ve nahiye mutemetlerin yerini yerel kongrelerce seçilecek idare heyetlerinin kendi aralarından seçtiği vilayet, kaza ve nahiye reislerine bırakmış olması örgütsel açıdan önemli bir yeniliktir (CHFNF, 1931: md. 70). Gerek fırka müfettişliğinin, gerekse de mutemetliğin kaldırılmış olmasını parti içi demokrasinin gelişimi açısından bir katkı olarak kabul etmek mümkündür. Diğer taraftan, lüzum görülen (teşkilatlanmanın zayıf olduğu ya da hiç olmadığı) vilayetlerde Umumi İdare Heyeti kararı ve Umumi Riyaset Divanı onayıyla aylıklı ya da fahri vilayet reisi atanabilecek olması (CHFNF, 1931: md. 78), yerel örgütlere tanınan genişletici temsil hakkını kısıtlayıcı bir anlam içermektedir. Dahası, Fırka Divanı'nın aldığı kararların Umumi Reis onayına tabi tutulmuş olması (CHFNF, 1931: md. 113) otokratik yönetim biçimini güçlendiren bir adım olmuştur.

1931 Nizamnamesi'nde Büyük Kongre delegelerin kimlerden oluşacağı ile ilgili bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Büyük kongrede vilayet teşkilatlarından gelen temsilci sayısının her vilayetin eşit temsiline göre değil, temsil ettiği üye sayısına göre belirlenmesi kabul edilmiştir. Böylece, Büyük Kongre'de vilayetlerden gelen ikişer delegenin yanı sıra her on bin üye için yine vilayet kongresi tarafından seçilen birer temsilci yer alacaktır (CHFNF, 1931: md. 25b). Bu değişiklik ile büyük kongrede merkezi yönetimin sayısal üstünlüğü karşısında yerel örgütlerin temsil oranının artırıldığı görülmektedir. Bu durumun aynı şekilde yereldeki kongrelerde de geçerli olması karara bağlanmıştır. Örneğin, kaza kongresine nahiye kongresinden seçilerek gönderilen 2 delegenin yanı sıra nahiyede kayıtlı her beş yüz parti üyesi için fazladan bir delege daha gönderilecektir (CHFNF, 1931: md. 49). Ayrıca, yapılan düzenleme ile fırkaya bağlı olarak faaliyet gösteren hükmi şahısların (tüzel kişilerin) temsilcilerinin de Büyük Kongre'ye katılabileceği belirtilmiştir (CHFNF, 1931: md. 25).

1931 Nizamnamesi fırka üyelerinin yerel kongrelerde parti görevlerine seçilebilmeleri için gereken koşullarda da önemli bir yenilik getirmiştir. Daha önce seçilebilmek için fırkaya karşı mali taahhütlerin yerine getirilmesi yeterli iken, artık seçilebilmek için kongreden en az 3 ay önce üye kayıt işlemlerinin tamamlanması gerekmektedir (CHFNF, 1931: md. 49).

1931 Nizamnamesinin ortaya koyduğu örgütlenme ve yönetim yapısının genel karakteri 1927 Nizamnamesi ile benzer olmakla birlikte, parti müfettişliklerinin ve mutemetliklerin kaldırılması, dahası Büyük Kongre’de yerel temsilcilerin sayısının artırılmış olması otokratik yönetim biçiminin değilse bile aşırı merkezietçi örgüt yapısının yumuşamasını sağlamıştır. Dahası, CHP’nin kurumsal yapısının güçlenmesine yönelik yapılan bazı düzenlemeler ve değişikliklerin sağladığı örgütsel ve yönetsel olgunlaşma dikkate değerdir.

5. Otoriteryenleşme Eğilimlerinin Ortaya Çıkışı: 1935 Tüzüğü

1930’lu yılların ilk yarısında devletçilik politikaları ile ekonomik sorunları çözmeyi hedefleyen CHP kadroları, bir yandan da devrimlerin içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için ideolojik mücadeleye yoğunlaşmış, bu amaçla 1932 yılında “Halkevleri”ni kurmuşlardır (Yükseliman, 2002: 60; Bozkurt, 1976: 84). 1935 yılında toplanan 4. CHP Kurultayı’nda “Kemalizm” “6 ilke” ile birlikte parti programına eklenmiş, “devleti kuran iradenin ideolojisi” olarak Kemalizm’e olan bağlılık ortaya koyulmuştur. Kemalizm 1937 yılında “6 ilke” ile anayasaya eklenerek “devletin resmi ideolojisi” haline getirilmiştir. Aynı yıllarda Avrupa’da aşırı sağ ve sol ideolojiler (İtalya’da faşizm, İspanya’da falanjizm, Portekiz’de korporatizm, Almanya’da nasyonal sosyalizm, Sovyet Rusya’da Stalinizm) yükselmeye başlamış, bu ideolojilerin aşırı merkezietçi, diktatöryal ve tektipleştirici bakış açısı CHP kadrolarının aşırı otoriteryenlik eğilimleri göstermesinde etkili olmuştur (Öz, 1996: 97; Ahmad, 2010: 21).

1932 yılında Türkçe’yi Arapça ve Farsça kelime ve dilbilgisi kurallarından arındırma amacıyla çalışmalar başlatılmış, bu sürecin etkisiyle CHP yönetimi nizamnamenin öztürkçeleştirilmesine karar vermiştir. 1935 yılında toplanan 4. CHP Kurultayı’nda kabul edilen tüzük ile parti organlarının ve görevlilerinin isimleri değiştirilmiş, “fırka” yerine “parti”, “teşkilat” yerine “örgüt”, “nizamname” yerine “tüzük” gibi kavramların kullanılmaya başlandığı değişiklikler ile parti organları artık şu şekilde anılmaya başlanmıştır: Genel Başkan (Umumi Reis), Genbaşkur (Umumi Riyaset Divanı), Büyük Kurultay (Büyük Kongre), Partikur (Parti Divanı), Genyönkurul (Umumi İdare Heyeti), il (vilayet), ilçe (kaza), kamun (nahiye), ocak kongreleri ve yönkurulları (idare heyetleri), Parti Grubu (Fırka Meclis Grubu) (CHPT, 1935: md. 17).

1935 Tüzüğü ile dilin öztürkçeleştirilmesinin yanı sıra üyelerin partiye karşı sorumlulukları da genişletilmiştir. Parti programında açıkça ortaya konulan parti ideolojisinin partililer tarafından farklı yorumlara kapalı olduğu vurgulanmış, üyelerin ideolojik amaçlara “birlik ve kardeşlikle” yürüyeceklerinin altı çizilmiştir (CHPT, 1935: md. 3). Dahası, parti üyelerinin parti prensiplerini her ortamda ve her fırsatta yurttaşlara anlatarak parti propagandası yapması önemli bir ödev olarak kabul edilmiştir (CHPT, 1935: md. 3). Böylece 1932 yılında halkevleri ve halkodalarının kurulması ile başlayan ideolojik mücadeleye yoğunlaşma stratejisinde parti üyelerine oldukça önemli bir görev atfedildiği anlaşılmaktadır.

1935 Tüzüğü ile Büyük Kurultay’ın açılış gününün hem örgüt hem de partililer açısından kutlu bir gün olduğu vurgulanmış (CHPT, 1935: md. 43), böylece önceki yıllarda üyeler nezdinde sönük geçen kurultaylara partinin ideolojisine ve ülke siyasetine yön vermenin yanı sıra, örgüt ve üyeler açısından motive edici ve heyecan verici bir anlam yüklenmiştir. Getirilen bu yenilikler ile örgüt kültürü ve üyeler arasında “yoldaşlık bilinci”nin geliştirilmesinin sağlanmak istendiği açıktır. Ayrıca, tüzükte 6 oklu bayrak, parti rozeti ve parti marşı gibi ortak sembolik değerlere yer verilmiş olması, örgüt kültürünün gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra örgüt kimliğinin güçlendirilmesi bakımından önemli bir adımdır (CHPT, 1935: md. 8). 1935 Tüzüğü’nün getirdiği önemli yeniliklerden biri il yönkurul başkanlarının (il başkanları) Büyük Kurultay’ın doğal üyesi olarak kabul edilmesidir⁵ (CHPT, 1935: md. 31C). Bu değişiklik Büyük Kurultay’da yerel örgütlerin temsilci sayısının, dolayısıyla temsilinin artmasını sağlamıştır. Yine, yapılan düzenleme ile Genyönkurul üyeleri Büyük Kurultay’ın doğal üyesi olarak kabul edilmişlerdir (CHPT, 1935: md. 31A).

1935 Tüzüğü’nün getirdiği bir diğer önemli yenilik de üyelerin yerel kongrelerdeki seçimlerde parti görevine aday olabilmek için -3 ay yerine- en az 1 yıl önce, oy kullanabilmek için de en az 3 ay önce üyelik işlemlerini tamamlamış olmalarının zorunlu hale getirilmiş olmasıdır (CHPT, 1935: md. 56d).

1935 Tüzüğü’nde yerel örgütlerde yönetim kurullarında aynı anda anne baba, çocuklar ve kardeşler ile karı-kocanın yer alamayacağını belirtmiş olması (CHPT, 1935: md. 79c) nepotizm (akraba kayırmacılık) eğilimlerinin önüne geçilmesi ve parti içinde etik değerlerin gelişimi bakımından dikkate değerdir.

⁵ 1923 Nizamnamesine göre merkez yönetimi tarafından atanan tüm mutemetler, 1927 Nizamnamesi’ne göre de muvazzaf (görevlendirilen) mutemetler Büyük Kongre’nin doğal üyesi olarak kabul edilmişlerdi. 1931 Nizamnamesi ile mutemetlik kaldırılmış, yerine Vilayet Kongrelerinde seçilen vilayet reisleri (il başkanları) getirilmiştir. Nitekim, 1935 Nizamnamesi ile il başkanları Büyük Kurultay’ın doğal üyesi olarak kabul edilmişlerdir.

1935 Tüzüğü ile mülki idare amirlerinin yerel kongrelere oy ve görüş belirtme yetkisi olmaksızın katılabilmeleri, parti dilekleri ile ilgili konularda gerekli görülürse izahatta bulunabilmeleri, gizli görüşmelerde bulunabilmeleri (CHPT, 1935: md. 64) parti-devlet bütünleşmesinin ilk adımları olarak kabul edilebilir. Yine, partililerin ve partili gazetecilerin gazete ve dergilerde parti prensiplerine aykırı yazı yazmalarının yasaklanmış olmasını (CHPT, 1935: md. 144), hem ifade ve düşüncüyü yayma hem de basın özgürlüğü açısından tek parti yönetiminin otoriter yönünün örgüt içine yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.

6. Otorokratik Yönetim Biçiminin İçselleştirilmesi: 1938 Tüzük Değişikliği

CHP Genel Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden sonra toplanan 1. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda genel başkanlığa Genel Başkan Vekili İsmet İnönü'nün getirilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu karar ile birlikte, yapılan tüzük değişikliği sonucu İsmet İnönü partinin yeni "değişmez genel başkan"ı, Atatürk de partinin "ebedi genel başkanı" olarak ilan edilmiştir (CHPT, 1938: md. 2,3).

1938 Tüzük değişikliği ile değişmez genel başkanın vefat, ağır hastalık ve istifa halleri dışında değiştirilemeyeceği kabul edilmiştir (CHPT, 1938: md. 4). Bu durum CHP'de lidere kesin itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün ve partinin liderin kişiliğine sıkı sıkıya bağlı olması geleneğinin yerleştiğini ve içselleştirildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Dahası, İsmet İnönü'nün "Milli Şef" ilan edilmesi örgütsel açıdan partide otorokratik yönetim anlayışının yerleştiğinin açık göstergesidir.

7. Otoriterleşme İle Birlikte Parti-Devlet Bütünleşmesinin Etkisi: 1939 Tüzüğü ve 1943 Tüzük Değişiklikleri

1935 Tüzüğü'nde halkın çoğunluğu tarafından bilinmeyen öztürkçe ve batı dillerinden bazı kelimelerin sıkça kullanılmış olması tüzüğün anlaşılabilir hale gelmesine neden olmuştur. 1939 yılında toplanan CHP 5. Kurultayı'nda kabul edilen 1939 Tüzüğü'nde bu sorunun çözümüne yönelik olarak ağırlıklı olarak halk arasında yaygın olarak bilinen kelimelere yer verilmiştir (Erdoğan, 2000:37).

1939 Tüzüğü'nde yapılan bazı düzenlemeler -1935 Tüzüğü'nden farklı olarak- devlet ve parti yönetiminde hakim olan otoriter yönetim anlayışının simgelerinden biri olan parti-devlet bütünleşmesinin ve merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde sıkı denetim kurma arzusunu öne çıkarmıştır. 1939 Tüzüğü'nde Genel Sekreter'in aynı zamanda hükümetin doğal üyesi (teamülen İçişleri Bakanı) olarak kabul edilmesi⁶ (CHPT, 1939: md. 29); merkez yönetimin taşra örgütleri üzerinde yeniden sıkı bir denetim kurma aracı olarak parti müfettişliğinin 1939 Tüzüğü ile yeniden etkin hale getirilmesi (CHPT, 1939: md. 38) parti-devlet bütünleşmesinin tüzük üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymuştur. Dahası, 1931 Nizamnamesi ile kabul edilen merkez yönetiminin "lüzum görülen hallerde" il başkanını atama yetkisi (CHPT, 1939: md. 91), artık keyfi bir uygulama olarak görülmeye başlanmış, valilerin aynı zamanda il başkanı olarak atanması gelenek haline gelmiştir.

1939 Tüzüğü ile otoriter-otorokratik yönetim anlayışının yumuşatılması yönünde eğilimler de ortaya çıkmıştır. Öyle ki, her ne kadar "güdümlü muhalefet" olarak kabul edilse de "müstakil grup" CHP'nin örgütsel yapısı bakımından önemli bir yeniliktir. Üyeleri Büyük Kurultay tarafından seçilen müstakil grubun üyelerine Meclis'teki Parti Grubu toplantılarına katılabilmek ve bakanlar hakkında güvenoyu isteyebilme gibi yetkiler tanınmıştır (CHPT, 1939: md. 103,125-130). Parti içi muhalefet kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlayan müstakil grup deneyimi devleti ve partiyi yöneten CHP üst kadrolarının parti içi demokrasi hedefinden tamamen uzaklaşmak istemediklerini yönünde bir algı yaratmıştır. Öyle ki, sonraki süreçte yaşanan gelişmeler de göz önüne alındığında, parti içerisinde etkin bir muhalefet oluşturmak suretiyle çok partili rejime geçişin ön hazırlıklarının yapıldığı anlaşılmaktadır.

1939 Tüzüğü ile partiye üyelik yaşının 18'den 22'ye çıkarılmış olması dikkate değer bir başka değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. (CHPT, 1939: md.11a).

CHP üst yönetiminin bir süre sonra parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçmesi üzerine 1943 yılında toplanan 6. CHP Kurultayı'nda parti tüzüğü'nde bazı değişikliklere gidilmiştir. Genel Sekreter'in hükümetin doğal üyesi olmasını ve yerel kongrelerde en büyük mülki amirin gizli toplantılara katılabilmesini sağlayan maddeler tüzükten çıkarılmıştır. Bu değişiklikler parti-devlet bütünleşmesinin izlerinin silinmesi bakımından dikkate değerdir.

8. Çok Partili Sistemle Uyumlaşmaya Yönelik Düzenlemeler: 1946 Tüzük Değişiklikleri

⁶ Esasen, CHP Genel Sekreterinin aynı zamanda hükümet üyesi (teamülen İçişleri Bakanı), valilerin de il başkanı olarak görev yapmasına yönelik uygulama 1936 yılında Başvekil ve CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayımlanan bir genelgeyle başlatılmıştır (Demirel, 2014: 212; Bila, 1979: 116; Uyar, 2012b: 43; Bozkurt, 1976: 87). Pratikte var olan bu uygulama 1939 yılında tüzük maddesi haline getirilmiştir.

CHP yönetimi 1939-1945 yılları arasında Türkiye'yi 2. Dünya Savaşı'nın dışında tutarak büyük bir dış politika başarısı göstermiş, ancak ekonomik sorunlarla boğuşan halk dış politikada elde edilen başarıya fazla ilgi duymamıştır. Atatürk döneminde gerçekleştirilen üstyapı devrimleri 1940'lı yılların ilk yarısında sürdürülemediği gibi, altyapı devrimleri için de uygun ortam savaş koşulları nedeniyle bir türlü sağlanamamıştır. 1940'lı yıllarda Köy Enstitüleri ve Toprak Reformu projeleri başarısız olmuş, 1924 ve 1930 yıllarındaki iki başarısız denemeden sonra 1945 yılında yeniden çok partili demokratik sisteme geçiş sağlanabilmiştir. Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Türkiye'de çok partili demokratik sisteme geçiş yönünde atmış olduğu adımlar 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi (MKP)'nin kurulması ile nihai sonuca ulaşmıştır. Kısa bir süre sonra da CHP'den ihraç edilen Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü ile partiden istifa eden Celal Bayar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de onayı ile Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Türk siyasetinde yaşanan bu büyük değişim CHP'nin örgütsel yapısını yeni duruma uyarlamasını gerekli kılmıştır.

1946 yılında toplanan 2. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kabul edilen tüzük değişiklikleri ile tek parti döneminin izlerini taşıyan "değişmez genel başkanlık" kaldırılmış, Genel Başkan'ın partili milletvekilleri arasından dört yıl için Kurultay tarafından seçilmesi karara bağlanmıştır (CHPT, 1946: md. 4). Çok partili sisteme geçilmesi ile birlikte artık parti içerisinde müstakil gruba gerek kalmamış, ilgili maddeler tüzükten çıkarılmıştır.

9. Örgütlenme ve Yönetim Anlayışında Antiotokratik-Antimerkeziyetçi Eğilimler: 1947 Tüzüğü

2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin liberal ve demokrat Batı devletleri ile ittifak kurma çabası CHP'nin gerek ülke çapında gerekse de parti içinde demokratikleşme yönünde belli adımlar atmasına ön ayak olmuştur. Bu amaca yönelik olarak, parti içi demokrasinin gelişimi yönünde 1946 yılında "değişmez genel başkanlık" geleneğinin kaldırılması ile başlayan süreç, 1947 Tüzüğü'nde CHP'nin örgütsel yapısında köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir.

Çok partili demokratik sisteme geçiş sonrası toplanan 7. CHP Kurultayı'nda kabul edilen 1947 Tüzüğü ilke olarak parti içerisinde (özellikle Kurultay ve Parti Divanı'nda) seçilmişlerin atanmışlar karşısında daha etkin konuma gelmesini sağlayan bir anlayış ortaya koymuştur. 1947 Tüzüğü ile örgüt içi oligarşinin sembolü haline gelen Genel Başkanlık Divanı kaldırılarak Genel Başkan'ın tartışılmaz ve sorgulanamaz konumuna son verilmiş, Kurultay tarafından seçilen kırk üye ve partili TBMM Başkanı, Başbakan ve Meclis Grup Başkanvekillerinden oluşan Parti Divanı -1923 Nizamnamesi'nde olduğu gibi- örgüt içinde etkin bir konuma getirilmiştir (CHPT, 1947: md. 62).

1947 Tüzüğü'nde Genel Başkan ve Genel Başkan Vekili'nin iki yılda bir Kurultay tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1947: md. 70). Genel Başkan'ın aynı zamanda cumhurbaşkanlığı görevini yürütmesi halinde partinin "fahri" başkanı olarak kabul edileceği, yetki ve sorumluluklarını Genel Başkan Vekili'ne devredebileceği belirtilmiştir (CHPT, 1947: md. 73). Bu düzenlemenin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iktidardaki CHP ve muhalefetteki Demokrat Parti arasında eşit mesafede duracağını belirten 12 Temmuz Beyannamesi'ni destekleyici olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

1947 Tüzüğü'nde Genel İdare Kurulu'nun on bir üyesi ile Genel Sekreter'in Parti Divanı tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1947: md. 54). Her ne kadar Genel İdare Kurulu'na Genel Başkan veya Başkan Vekili olmadığı zamanlarda Genel Sekreter'in başkanlık yapılacağı belirtilmişse de, halihazırda Genel Başkan ve Genel Başkan Vekili'nin cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerini yürütüyor olması nedeniyle parti işlerinin yürütülmesinde Genel Sekreter'in etkinliğinin artırıldığı görülmektedir. Genel Sekreter'in parti içi yazışma ve haberleşmenin merkezinde olmasının yanı sıra partiyi üçüncü kişilere karşı temsil etme ve parti namına söz söyleme yetkisine kavuşması (CHPT, 1947: md. 55) CHP'nin örgüt yapısında ve yönetim anlayışında "güçlü genel sekreterlik" geleneğinin ilk adımlarını atmıştır.

1947 Tüzüğü ile Genel Başkan'ın milletvekili adaylarını -pratikte- tek başına belirleme yetkisi elinden alınmış, milletvekili adaylarının % 70'inin yerel örgütler tarafından, % 30'unun da genel merkezde Parti Divanı tarafından gizli oyla belirlenmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1947: md. 149). Bu düzenleme CHP'de ilk defa aday belirleme sürecinde merkez yönetiminin ve pratikte Genel Başkan'ın yetkisinin kısıtlanması anlamına gelmektedir. Yerel örgütler bu düzenleme ile artık milletvekili adaylarının belirlenmesinde istişari, teklif edici değil belirleyici bir konum elde etmişlerdir.

1947 Tüzüğü ile kurultayın artık -dört yerine- iki yılda bir toplanması kabul edilmiş, daha önce kurultayı olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi sadece Genel Başkan'a ait iken, artık 2/3 Parti Divanı üyesinin ve en az 10 ilin il idare kurulunun talebi ile kurultayın olağanüstü toplanabilmesine imkan tanınmıştır (CHPT, 1947: md. 76) Kurultaya yerel örgütleri temsilen katılan delege sayısının ikiden dörde çıkarılması (CHPT, 1947: md. 76f) ile yerel örgütlerin kurultaydaki temsil oranı önemli oranda artmıştır.

1947 Tüzüğü CHP'nin yerel örgütlenmesinde de bazı önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde tahakküm aracı haline dönüşen parti müfettişliklerinin parti organları arasından çıkarılarak pasif hale getirilmesi, dahası en büyük mülki amirin kongreye katılarak gerekli görüldüğünde açıklama yapması ve gizli toplantılara katılmasını ve il başkanlarının genel merkez tarafından doğrudan atanmasını düzenleyen hükümlerin kaldırılmış olması parti içi demokrasi açısından önemli bir adımdır. Ayrıca, parti içerisinde halka en yakın birimler olarak köy ve mahalle ocaklarının örgütlenmenin temel basamağı olarak kabul edilmiş olması (CHPT, 1947: md. 15), dahası tüzükte örgüt organlarının "yukarıdan aşağıya" değil, "aşağıdan yukarıya" sayılmış olması örgütsel yapıda köklü bir anlayış değişikliğini ortaya koymuştur. Böylece, tek parti döneminin merkezîyetçi örgüt yapısından anti-merkezîyetçi örgüt yapısına geçiş yönünde önemli adımlar atılmış, otoriter yönetim anlayışından tamamen vazgeçilmiş ve yerel örgütlerin partinin merkezde karar alma sürecindeki etkinliğinin artırılması ile parti içi demokrasinin gelişiminin önü açılmıştır.

1939 Tüzük değişiklikleri ile 18'den 22'ye çıkarılan üyelik yaş sınırı, 1947 Tüzüğü ile Dernekler Kanunu referans alınarak yeniden 18'e düşürülmüştür (CHPT, 1947: md. 6a). Ayrıca, her üyenin her yıl 120 lirayı aşmayacak şekilde aidat ödemeye mecbur olduğu belirtilmiştir (CHPT, 1947: md. 11).

1947 Tüzüğü CHP'nin örgütlenme ve yönetim yapısında köklü bir anlayış değişikliği ortaya koymuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası ideolojik olarak ortaya çıkan liberalleşme ve demokratikleşme eğilimleri örgütsel yapı üzerinde de kendini göstermiş, parti içi demokrasinin gelişimi açısından ilk defa çok sayıda düzenleme ve değişiklik bir arada gerçekleştirilmiştir. Aşırı merkezîyetçi örgütsel yapı anti-merkezîleşme eğilimleri ile birlikte yerini dönemin koşulları içerisinde kabul edilebilir bir merkezîyetçi örgütlenme anlayışına bırakmıştır. Dahası, parti genel başkanının aynı zamanda cumhurbaşkanlığı görevini yürütüyor olması halinde yetkilerini genel başkan vekiline devretmesi otokratik yönetim biçiminin fiilen ortadan kalkmasına, görece daha kapsayıcı oligarşik yönetim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak, pratikte lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün etkisiyle İnönü'nün örgüt içindeki otoritesi sürmekle birlikte, karar alma ve politika belirleme süreçlerindeki gücü ve etkinliği henüz sorgulanamaz durumdadır.

SONUÇ

9 Eylül 1923 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak Halk Fırkası adıyla kurulan ve Sivas Kongresi Nizamnamesi ile örgütsel altyapısı oluşturan Cumhuriyet Halk Partisi, 1923 yılında kabul edilen Halk Fırkası kuruluş nizamnamesi ile merkezîyetçi bir örgütlenme yapısı ile karar alma ve yönetim süreçlerinin merkezde küçük bir azınlık grubun elinde olduğu oligarşik bir yönetim anlayışı ortaya koymuştur. Bir siyasal örgüt olarak CHP'nin ortaya koyduğu ilk örgütlenme modeli üzerinde Osmanlı Devleti'nden aşırı merkezîyetçi örgütlenme anlayışı ve İttihat ve Terakki Partisi'nin bürokratik-oligarşik otoriter yönetim anlayışının etkilerini görmek mümkündür.

Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Reisi Mustafa Kemal Atatürk yeni devletin ve rejimin kurulması ile başlayan devrimler sürecinde ülke çapında ve parti içinde oluşan bazı tepkilerin önüne geçmek, bununla birlikte parti içindeki güç ve otoritesini sağlamlaştırmak için partinin örgütlenme yapısında ve yönetim anlayışında bazı değişiklikler yapma gereği duymuştur. Bu amaca yönelik olarak kabul edilen 1927 Nizamnamesi ile partinin yönetiminde üç kişinin etkin olduğu, ancak gücün tek kişide toplandığı, geniş istişari zeminden uzak, yerel örgütlerin merkezde karar alma süreçlerinin dışında tutulduğu güçlü bir otokratik yönetim (tek adam yönetimi) biçimi oluşturulmuştur. Milli mücadele kahramanı ve Türk Devrimi'nin mimarı Mustafa Kemal'in karizmatik liderliğine tam bağlılık ve itaati esas alan örgüt kültürünün benimsenmiş olması CHP kadroları ve üyeleri nezdinde bu anti-demokratik yönetim biçiminin meşruiyetini sağlamıştır.

1931 Nizamnamesinde yapılan bazı düzenlemeler ile aşırı merkezîyetçi örgüt yapısının yumuşatılması sağlanmış, buna karşın merkezde otokratik yönetim anlayışı sürdürülmüştür. Diğer yandan, kısa bir örgütlenme tecrübesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin bürokrasi sınıfından gelen CHP kadrolarının devlet bürokrasinden, eski İttihatçı CHP kadrolarının da İttihat ve Terakki Partisi deneyiminden edindikleri örgütsel tarihsel birikim artık CHP'nin merkezde ve yerelde örgütlenme ve yönetim yapısında belli bir olgunlaşma sağlamıştır.

1930'lu yıllarda CHP'de ideolojik olarak öne çıkan otoriterleşme eğilimleri örgütlenme yapısı ve yönetim anlayışı üzerinde de etkisini göstermiş, parti-devlet bütünleşmesinin ilk belirtileri 1935 Nizamnamesi'nde görülmeye başlanmıştır. CHP'nin ideolojik mücadeleye yoğunlaştığı bu süreçte üyelerin partiye karşı sorumluluklarının genişletilmesi, üyelere her ortamda ve fırsatta parti propagandası yapma ödevinin verilmesi, Büyük Kurultay'a örgüt ve üyeler açısından motive edici ve heyecan verici bir anlam

yüklenmesi, üyeler arasında “yoldaşlık bilinci”nin geliştirilmesi, nepotizm (akraba kayırmacılık) eğilimlerinin önüne geçilmesi ve parti kimliğinin güçlendirilmesi açısından yapılan düzenlemeler ile birlikte tüzükte 6 oklu bayrak, parti rozeti ve parti marşı gibi ortak sembolik değerlere yer verilmiş olması CHP’de örgüt kültürünün gelişmesi bakımından önemli bir adımdır.

1938 yılında partinin “değişmez Genel Başkanı” Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı sonrası İsmet İnönü partinin yeni değişmez genel başkan olarak seçilmesi, genel başkanın vefat, ağır hastalık ve istifa halleri dışında değiştirilemeyeceğinin belirtilmesi CHP’de lidere kesin itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün içselleştirildiğini göstermiştir. İsmet İnönü’nün “Milli Şef” ilan edilmesi de açıdan partide otokratik yönetim anlayışının yerleştiğinin açık kanıtı olmuştur.

1939 Tüzüğünde devlet ve parti yönetiminde hakim olan otoriter yönetim anlayışının simgelerinden biri olan parti-devlet bütünleşmesine yönelik yapılan bazı düzenlemeler tüzük maddesi haline getirilmiş, merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde sıkı bir denetim kurma arzusuna yönelik adımlar atılmıştır. Buna karşın, “güdümlü muhalefet” olarak kabul edilen “Müstakil Grup”un kurulmuş olması otoriteryen-otokratik yönetim anlayışının aksi yönünde bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, CHP üst yönetimi bir süre sonra parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçmiş, 1943 yılında parti tüzüğünde yapılan bazı değişikliklerle parti-devlet bütünleşmesinin izleri büyük oranda silinmiştir.

2. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Türkiye’de çok partili sisteme geçilmiş, savaş sonrasında da liberal-demokrat Batılı devletlerin baskısıyla CHP kadrolarında liberalleşme-demokratikleşme eğilimleri görülmeye başlanmıştır. 1946 yılında “değişmez genel başkanlık” geleneğinin kaldırılması ile başlayan süreç, 1947 Tüzüğü’nde CHP’nin örgütsel yapısında köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. 1947 Tüzüğü ile aşağıdan yukarıya bir örgütlenme stratejisi ortaya konulmuş, örgütlenme yapısındaki aşırı merkezizetçi eğilimler yerini anti-merkezizetçi eğilimlere bırakmış, tek parti döneminin izlerini taşıyan otoriteryen yönetim anlayışından vazgeçilmiş ve yerel örgütlerin partinin merkezde karar alma sürecindeki etkisi artırılarak örgütsel ve yönetsel yapıda köklü bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Parti genel başkanının aynı zamanda cumhurbaşkanlığı görevini yürütüyor olması halinde yetkilerini genel başkan vekiline devretmesi otokratik yönetim biçiminin “fiilen” ortadan kalkmasına, merkezde görece daha kapsayıcı oligarşik yönetim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak, lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün etkisiyle İnönü’nün örgüt içindeki güç ve otoritesi henüz sorgulanamaz durumdadır.

Tek parti dönemi CHP’si bir bütün olarak ele alındığında, lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün sağladığı meşruiyet ortamında, yönetim anlayışında merkezde tek adamın (otokrasi) ve belli oranda yakın çalışma arkadaşlarının etkin olduğu (oligarşi), karar alma ve politika belirleme süreçlerinde merkezi yönetimin yerel örgütler karşısında baskın bir güce sahip olduğu, sade üyelerin –hatta üst düzey delegasyonun dahi- partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerine katılımının neredeyse imkansız olduğu, merkezden çevreye ya da yukarıdan aşağıya örgütlenme stratejisinin ön plana çıktığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çok partili sisteme geçiş sonrası örgütlenme yapısında ve yönetim anlayışında köklü bir anlayış değişikliği ortaya konulmuş, tek parti döneminin kasvetini üzerinden atmak isteyen Cumhuriyet Halk Partisi’nde parti içi demokrasi tartışmaları artık daha anlamlı hale gelmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

- 1919 Sivas Kongresi Beyanamesi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2319/201503186.pdf> kaynağından alındı.
- 1919 Sivas Kongresi Nizamnamesi.
- AHMAD, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, İstanbul: Hil Yayınları.
- BEŞİKÇİ, İ. (1978). *Cumhuriyet Halk Fırkası Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu*, İstanbul: Komal Basın Yayın Dağıtım.
- <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197905335%20CHF%20TUZUGU%201927%20VE%20KURT%20SORUNU/197905335%20CHF%20TUZUGU%201927%20VE%20KURT%20SORUNU.pdf> kaynağından alındı.
- BİLA, H. (1979). *CHP Tarihi: 1919-1979*, Ankara: DMS Doruk Matbaacılık.
- BOZKURT, C. E (1976). *Kemalizm Marksizm ve Ecevit*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- CHP (2017). 25 Nisan 2017 Tarihinde Parti Meclisi’ne Sunulan Merkez Yönetim Kurulu Raporu, Ankara. <https://www.chp.org.tr/Public/0/Folder//90961.pdf> kaynağından alındı.
- CHP (2004). *Cumhuriyet Halk Partisi Eğitim El Kitabı*, Ankara: CHP Yayınları. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=200400296 kaynağından alındı.
- CHP (1938). *On Beşinci Yıl Kitabı*. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197111223 kaynağından alındı.
- CHP (1965). *20 Kasım 1961 18 Şubat 1965 Arasında CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı*, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- CHP (2008). *CHP Programı: Çağdaş Türkiye İçin Değişim*. <https://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf> kaynağından alındı.

- CHP (2004). *Cumhuriyet Halk Partisi Eğitim El Kitabı*, Ankara: CHP Yayınları.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=200400296 kaynağından alındı.
- CHP (1963). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Mevzuatı*, Ankara: Seçim Yayınları.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197605741 kaynağından alındı.
- Coşkun, A. (1978). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Cumhuriyet Halk Fırkası (1927). *1927 Nizamnamesi*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/198103997%20CHF%20NIZAMNAMESI%201929/198103997%20CHF%20NIZAMNAMESI%201929.pdf> kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Fırkası (1931). *1931 Nizamnamesi*.
https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931/197505818%20CHF%20NIZAMNAMESI%20VE%20PROGRAMI%201931%200000_0039.pdf kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1935). *1935 Tüzüğü*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197603268%20CHP%20TUZUGU%201935/197603268%20CHP%20TUZUGU%201935.pdf> kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1938). *1935 Tüzüğü (1938 Değişiklikleri İle)*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197603306%20CHP%20TUZUGU%201938/197603306%20CHP%20TUZUGU%201938.pdf> kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1939). *1939 Tüzüğü*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197603289%20CHP%20NIZAMNAMESI%201939/197603289%20CHP%20NIZAMNAMESI%201939%200001-0041%20BOLUM%201-12.pdf> kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1943). *1939 Tüzüğü (1943 Değişiklikleri İle)*, Ankara.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1946). *1939 Tüzüğü (1946 Değişiklikleri İle)*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199901700%20CHP%20PROGRAM%20TUZUK%20KOM%20RAP%201946/199901700%20CHP%20PROGRAM%20TUZUK%20KOM%20RAP%201946.pdf> kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Partisi (1947). *1947 Tüzüğü*.
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197603268%20CHP%20TUZUGU%201935/197603268%20CHP%20TUZUGU%201935.pdf> kaynağından alındı.
- Cumhuriyet Halk Partisi (2016). *1993 Tüzüğü (2016 Değişiklikleri İle)*. <https://www.chp.org.tr/Assets/dosya/tuzuk2016-29012016.pdf> kaynağından alındı.
- ÇİFTÇİ, A. (2015). "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Örgütlenme ve Yönetim Yapısı İçerisinde Kulüplerin Yeri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37: 115-141.
- DEMİREL, A. (2014). *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- DURSUN, T. (2002). *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDOĞAN, A. (2000). *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü Bugünü 1923-2000*, Ankara: V Kitap.
- ERDOĞAN, C. (2017). Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Halk Fırkası (1923). *1923 Nizamnamesi*, Ankara.
- KONGAR, E. (2007). *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*, Ankara: Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım.
- PERİNÇEK, D. (2014). *Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- TURAN, M. (2014). "İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Halk Fırkası'na Siyasal Örgütlenme Deneyimleri", *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (18): 595-625.
- UYAR, H. (2012a). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- UYAR, H. (2012b). *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012)*, Ankara: Anka Yayınları.
- YANIK, M. (2002). *Parti İçi Demokrasi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.